

SERIA

MARIO
VARGAS
LLOSA

MARIO VARGAS LLOSA

PEȘTELE ÎN APĂ

Traducere din spaniolă și note de
LUMINIȚA VOINA-RĂUȚ

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Horia Barna
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corectori: Ioana Cucu, Elena Stuparu, Maria Nicolau

Tipărit la R. A. „Monitorul Oficial”

Mario Vargas Llosa
El pez en el agua
© Mario Vargas Llosa, 1993

© HUMANITAS, 2005, 2010, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VARGAS LLOSA, MARIO

Peștele în apă / Mario Vargas Llosa; trad., note: Luminița Voina-Răuț. –
București: Humanitas, 2010
ISBN 978-973-50-2801-5

I. Voina-Răuț, Luminița (trad.)

821.134.2(85)-94=135.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

*Cartea aceasta este dedicată lui
Frederick Cooper Llosa
Miguel Cruchaga Belaunde
Luis Miró Quesada Garland și
Fernando de Szyszlo,*

alături de care a început totul,

*precum și prietenelor și prietenilor
din Mișcarea pentru Libertate.*

„Și primii creștini știau foarte bine că lumea e condusă de demoni și că cine intră în politică, adică cel ce ajunge să folosească puterea și violența ca mijloace, a semnat un pact cu diavolul, astfel încât nu mai e sigur dacă în activitatea sa binele generează doar bine, iar răul doar rău, căci adesea se întâmplă exact invers. Cine nu știe acest lucru este, din punct de vedere politic, un copil.“

MAX WEBER

Politik als Beruf (1919)

Acel domn care era tatăl meu

Mama m-a luat de braț și m-a scos în stradă pe ușa de serviciu a prefecturii. Ne-am îndreptat spre promenada Eguiguren*. Erau ultimele zile din 1946 sau primele din 1947, pentru că dădusem deja examenele la colegiul Salesiano unde terminasem a cincea primară și petreceam vara în Piura, în orașul cotropit de lumină albă și căldură sufocantă.

— Tu știi, firește, spuse mama, fără tremur în glas, nu-i așa?

— Ce să știu?

— Că tatăl tău n-a murit. Nu-i așa?

— Firește, firește.

Dar eu habar n-aveam, nu bănuisem nici pe departe și părea că lumea întreagă ar fi încremenit de surpriză. Tatăl meu, viu? Și unde a fost în tot acest timp cât eu l-am crezut mort? Era o poveste lungă care, până în ziua aceea — cea mai importantă dintre toate pe care le trăisem până atunci și, poate, și dintre cele pe care aveam să le trăiesc mai târziu —, îmi fusese ascunsă cu grijă de mama, de bunici, de verișoara bunicii, Elvira — Mamaé —, de unchi și mătuși, de acea mare familie alături de care mi-am petrecut copilăria, întâi la Cochabamba și apoi la Piura, de când bunicul Pedro fusese numit prefectul acestui oraș. O poveste de telenovelă, când extravagantă, când banală, care — după cum aveam să descopăr mai târziu, pe măsură ce o reconstruiam cu date de ici și colo, umplând golurile cu imaginație — fusese rușinea

* În text: *el malecón Eguiguren* — pasaj pietonal, promenadă, terasă cu vedere la ocean.

familiei materne (în realitate, singura mea familie) și-i distrusese viața mamei care abia ce ieșise din adolescență.

O poveste începută cu treisprezece ani în urmă, la mai bine de două mii de kilometri distanță de acest pasaj Egui-guren, care avea să fie locul mării revelații. Mama avea pe atunci nouăsprezece ani. Împreună cu bunicuța Carmen plecase de la Arequipa, unde locuia cu familia, la Tacna — orașul natal al bunicii —, pentru a asista la nunta unei rude, în acea zi de 10 martie, când, în aeroportul modest și nou al acestui mic oraș de provincie, cineva i l-a prezentat pe responsabilul postului de radio Panagra, care ulterior avea să devină Panamerican: Ernesto J. Vargas. Flăcăul avea douăzeci și nouă de ani și era chipeș. Mamei i s-au aprins călcâiele după el din clipa aceea, pentru toată viața. Se pare că și el s-a îndrăgostit de ea, căci după câteva săptămâni de vacanță petrecute la Tacna, când ea s-a întors la Arequipa, el i-a scris mai multe scrisori și chiar a făcut un drum până la Arequipa ca să își ia rămas-bun, când au mutat Panagra în Ecuador. În această scurtă ședere la Arequipa s-au logodit oficial. Logodna a fost epistolară: s-au revăzut abia după un an, când tatăl meu — pe care Panagra îl mutase din nou, de astă dată la Lima — a reapărut în Arequipa pentru nuntă. S-au căsătorit pe 4 iunie 1935, în casa în care locuiau bunicii, pe bulevardul Parra, casă frumos împodobită pentru această ocazie și în fotografia care s-a păstrat (mi-au arătat-o după mulți ani) se vede Dorita pozând în rochia ei albă cu trenă lungă și tul transparent, cu o expresie deloc radioasă, mai degrabă gravă, și cu ochii ei mari și întunecați în care se întrezărea neliniștită umbra viitorului care o aștepta.

Ce i-a hărăzit soarta a fost un dezastru. După nuntă au plecat imediat la Lima, unde tatăl meu lucra ca operator radio la Panagra. Locuiau într-o căsuță de pe strada Alfonso Ugarte, în cartierul Miraflores. De la început, el și-a arătat „firea dificilă” după cum o numea eufemistic familia Llosa. Dorita a fost supusă unui regim de detenție, i s-au interzis vizitele la prieteni și, mai ales la rude, fiind obligată să stea în permanență închisă în casă. Singurele ieșiri erau cele în care mergea cu tata fie la cinematograful, fie în vizită la cum-

natul ei mai mare César și la soția acestuia Orieli, care locuiau tot în Miraflores. Scenele de gelozie se repetau din te miri ce, adesea chiar fără motiv, și puteau să ajungă la violențe.

Mult mai târziu, când încăruntisem deja, am putut să vorbesc cu ea despre cele cinci luni și jumătate de căsnicie și mama îmi repeta în continuare de ce eșuase ea în viața conjugală, dându-mi o explicație pe care o cunoșteam de acum prea bine: firea dificilă a lui Ernesto și gelozia lui nebună. Ba chiar considera că o parte din vină a avut-o ea, căci fiind o fată răsfățată, pentru care viața în Arequipa fusese atât de ușoară, de comodă, nu fusese pregătită pentru această experiență dificilă: să plece brusc într-alt oraș pentru a trăi cu o persoană atât de dominatoare și de diferită de cei alături de care trăise până atunci.

Dar adevăratul motiv pentru care a eșuat căsnicia mamei n-a fost nici gelozia, nici firea tatălui meu, ci boala națională prin antonomasie, aceea care infestază deopotrivă toate straturile sociale și familiile din Peru, lăsând în oameni o otravă care le înveninează viețile: resentimentul și complexul social. Pentru că Ernesto J. Vargas, în ciuda pielii sale albe, a ochilor săi de culoare deschisă și a înfățișării sale distinse, aparținea — sau a simțit întotdeauna asta, ceea ce în fond e același lucru — unei familii inferioare din punct de vedere social celei din care făcea parte soția lui. Aventurile, necazurile și nebuniile bunicului meu Marcelino sărăciseră și degradaseră familia Vargas până în stadiul ambiguu în care burghezii se confundă cu plebea, în opinia celor cu o poziție privilegiată, când peruani care se cred albi încep să se simtă *cholos*, adică mețiși, săraci și disprețuiți. În societatea peruană, atât de complexă, și poate în toate acele societăți în care predomină rase diferite și inegalități uriașe, alb și *cholo* sunt termeni care semnifică mai mult decât etnie ori rasă: ei cataloghează persoana respectivă din punct de vedere social și economic, devenind, în acest fel, factori determinanți ai clasificării. Dar este o clasificare flexibilă și schimbătoare, supusă împrejurărilor și fluctuațiilor destinului personale. Ești întotdeauna alb sau *cholo* în funcție de cineva, fiind mereu situat mai bine sau mai rău decât alții ori ești mai

puțin sărac sau mai puțin important, ai trăsături mai mult sau mai puțin occidentale, metise, indiene, africane ori asiatice decât ceilalți, iar toată această nomenclatură simplistă care decide o mare parte din destinele individuale se menține grație unui cumul efervescent de prejudecăți și sentimente — desconsiderație, dispreț, invidie, ranchiună, admirație, emulație — care reprezintă adesea, dincolo de ideologii, valori și nonvalori, explicația profundă a conflictelor și frustrărilor vieții peruane. Este o mare greșală, când se vorbește de prejudecată rasială ori socială să crezi că acestea se exercită doar de sus în jos. Paralel cu disprețul pe care îl exercită albul față de *cholo*, de indian și de negru, se manifestă și ranchiuna celui *cholo* față de alb, indian și negru și a fiecăruia dintre aceștia trei față de toți ceilalți. Sunt sentimente, impulsuri sau pasiuni care se ascund în spatele rivalităților politice, ideologice, profesionale, culturale și personale, evoluând într-o manieră care nu poate fi considerată nici măcar ipocrită, fiind rareori conștientă. Adesea se ivește dintr-un ego ascuns și orb în fața rațiunii, se hrănește cu laptele matern și acționează odată cu primul scâncet și găngurit al peruanului.

Asta cred că s-a întâmplat și cu tatăl meu. Căsnicia lui a eșuat nu numai din cauza firii sau geloziei lui, ci și din pricina senzației, care nu l-a părăsit niciodată, că mama provenea dintr-o lume cu nume patronimice răsunătoare — din acele familii arequipene ce se mândreau cu originea lor spaniolă, cu bunele lor maniere, cu limba lor curată — deci o lume superioară celei din care făcea parte familia lui, ruinată și dezbinată din pricina politicii.

Bunicul din partea tatălui, Marcelino Vargas, se născuse în Chancay și învățase meseria de operator radio, pe care avea s-o deprindă și tata de la el, în scurtele răgazuri tihnite ale agității sale existențe. Dar pasiunea vieții bunicului a fost politica. A intrat în Lima pe Poarta Cocharcas cu partizanii lui Piérola, în 17 martie 1895, pe când era doar un puști. A devenit apoi un discipol fidel al conducătorului liberal Augusto Durán, pe care l-a însoțit în aventurile sale politice, trăind la voia întâmplării, fiind o vreme prefect de Huanu-

co, pentru ca apoi să fie deportat în Ecuador, și să ajungă prizonier și fugar în numeroase ocazii. Această viață agitată a obligat-o pe bunica mea, Zenobia Maldonado — o femeie pe care fotografiile o înfățișează cu o expresie neînduplecată și despre care tatăl meu spunea tulburat că nu șovăia să-i bată până la sânge pe el și pe frații lui atunci când greșeau — să facă tot felul de minuni ca să-și poată hrăni cei cinci copii, pe care, practic, ea singură i-a crescut și educat (a avut opt, dar trei i-au murit imediat după naștere).

Cred că au trăit foarte modest, pentru că tata a învățat la o școală de stat — Guadalupe — pe care a trebuit s-o abandoneze la treisprezece ani ca să ajute la întreținerea familiei. A lucrat ca ucenic în atelierul unui cizmar italian și apoi, la poștă, ca operator radio, grație cunoștințelor de radiotelegrafie pe care le căpătase de la don Marcelino. Bunica Zenobia a murit în 1925, an în care tata lucra ca telegrafist la Pisco. Într-o zi a cumpărat, împreună cu un prieten, un bilet la o loterie din Lima și au câștigat lozul cel mare: o sută de mii de soli! Cu cei cincizeci de mii care i-au revenit, o avere pe vremea aceea, s-a dus la Buenos Aires (care, în opulenta Argentina a anilor douăzeci era pentru America Latină ceea ce este Parisul pentru Europa), unde a dus o viață boemă, tocând repede banii. Din ce i-a mai rămas, a avut prudența să-și perfecționeze studiile de radiotelefonie, la Trans Radio, de unde a obținut și o diplomă. Un an mai târziu a câștigat un concurs ca operator secund în cadrul marinei comerciale argentiniene, unde a și rămas timp de cinci ani, colindând toate mărilor lumii. (Din perioada aceasta data fotografia pe care am păstrat-o pe noptieră în timpul cât am stat la Cochabamba — era foarte chipeș, în uniformă bleumarin — și pe care o sărutam înainte de culcare, spre a-i spune noapte bună „tăticuțului meu care se afla în ceruri“.)

S-a întors în Peru prin 1932 sau 1933, fiind angajat de Panagra ca operator de zbor. A zburat mai bine de un an cu acele mici avioane din epoca de pionierat, survolând neexploratele ceruri peruane până când, în 1934, a ajuns la aeroportul din Tacna, unde avea să se producă acea întâlnire din martie 1934, grație căreia am apărut eu pe lume.

Existența aceasta aventuroasă nu l-a eliberat pe tata de ranchiuna și de teribilele complexe care alcătuiesc psihologia peruanilor. Într-un fel, familia mamei a ajuns să reprezinte pentru el ceva ce el n-avusese niciodată sau ceea ce familia lui pierduse — trăinicia unui cămin burghez, relațiile stabile cu familii asemănătoare, o tradiție și o oarecare distincție socială — și ca urmare, a simțit împotriva acestei familii o aversiune care izburca cu orice ocazie, transformându-se în injurii împotriva familiei Llosa, în momentele sale de furie dezlănțuită. De fapt, atacurile nu prea se justificau în acea perioadă — pe la mijlocul anilor treizeci — dat fiind că familia Llosa, care avusese pretenții aristocratice la sosirea primului ei reprezentant în Arequipa, don Juan de la Llosa y Llaguno, decăzuse treptat, devenind pe vremea bunicului meu o familie arequipenă din clasa de mijloc, cu resurse modeste. Dar e drept că era bine văzută în societate prin relațiile păstrate. Probabil că tocmai asta n-a putut să-i ierte niciodată mamei acest dezrădăcinat, fără familie și trecut, care era tatăl meu. După moartea doănei Zenobia, bunicul meu Marcelino și-a încheiat viața de aventurier, făcând ceva care l-a umplut de rușine pe tatăl meu: s-a dus să trăiască cu o indiană cu cozi și fuste, într-un cătun din Anzii Centrali, unde a și murit, nonagenar și cu o droaie de copii, fiind șef al gării locale. Tata nu proferase nici măcar împotriva celor din familia Llosa injurii cum erau cele pe care i le inspira don Marcelino în rarele ocazii când aducea vorba despre el. Numele acestuia era subiect tabu în casă, ca și tot ce era legat de persoana lui. (Poate tocmai de aceea l-am simpatizat întotdeauna, în secret, pe bunicul patern pe care nu l-am cunoscut niciodată.)

Mama a rămas însărcinată cu mine la scurt timp după căsătorie. Acele prime luni de sarcină le-a petrecut singură la Lima, uneori în compania cumnatei sale Orieli. Certurile conjugale nu conteneau și viața era grea pentru mama, dar asta nu diminuă cu nimic dragostea ei pentru tata. Într-o zi, bunicuța Carmen a anunțat că vrea să vină din Arequipa, ca să fie alături de mama la naștere. Tata trebuia să deschidă o filială a Panagrei în La Paz. Cu tonul cel mai firesc din lume

i-a spus mamei: „Mai bine du-te tu să naști la Arequipa“. Și a aranjat totul în așa fel, încât mama să nu aibă nici cea mai mică bănuială despre ceea ce punea el la cale. În dimineața aceea din noiembrie 1935 s-a despărțit ca un bărbat iubitor de soția lui însărcinată în cinci luni.

N-a mai căutat-o niciodată de atunci, nu i-a mai scris nici un rând, nici n-a mai dat vreun semn de viață timp de zece ani, cu puțin înainte de acea după-amiază când, pe promenade Eguiguren din Piura, mama îmi mărturisea că tata, pe care până atunci îl crezusem în ceruri, era de fapt pe acest pământ, hoinărind viu și nevătămat.

— Nu mă minți, mamă?

— Pot să te mint cu așa ceva?

— Trăiește cu adevărat?

— Da.

— Și am să-l văd? Am să-l cunosc? Dar unde e de fapt?

— Aici, în Piura. O să-l cunoști chiar acum.

Mult mai târziu, după moartea tatei, când am putut vorbi despre toate astea, mamei îi mai tremura încă vocea și i se umpleau ochii de lacrimi, retrăind suferința acelor zile din Arequipa când, în fața tăcerii totale a soțului ei — nici un telefon, nici o telegramă, nici o scrisoare, nici un mesaj despre adresa lui din Bolivia — a înțeles că fusese părăsită și că, dată fiind firea acestuia, n-avea să-l mai vadă și nici să mai afle vreodată ceva despre el. „Cel mai greu am suportat bârfele“, spunea mama. „Scornelile oamenilor, minciunile, zvonurile. Mi-era așa de rușine! Nici nu îndrăzneam să ies din casă. Când cineva venea în vizită la părinți, mă închideam în cameră și încuiam ușa cu cheia.“ Din fericire, bunicul Pedro, bunicuța Carmen, Mamaé și toți frații se purtaseră foarte bine, înconjurând-o cu tandrețe, protejând-o și ajutând-o să simtă că, deși își pierduse soțul, avea totuși un cămin și o familie.

În dimineața zilei de 28 martie 1936, după o naștere grea și dureroasă, apăream pe lume la etajul doi, în casa bunicilor din bulevardul Parra. Bunicul a trimis o telegramă tatălui meu, prin intermediul Panagrei, anunțându-i venirea mea pe lume. N-a răspuns nici la scrisoarea prin care mama îl anunța că fusesem botezat cu numele de Mario. Cum nu-și dădeau

seama dacă nu răspundea pentru că nu dorea sau pentru că nu-i parvneau mesajele, bunicii l-au rugat pe doctorul Manuel Bustamante de la Fuente, o rudă care locuia la Lima, să-l caute la Panagra. Acesta s-a dus să-l întâlnească la aeroport, unde lucra tata după ce se întorsese din Bolivia. Reacția lui a fost să ceară divorțul. Mama a consimțit și divorțul s-a pronunțat din vina ambelor părți, prin avocați, fără a mai fi nevoie ca cei doi foști soți să se mai întâlnească.

Acel prim an de viață, singurul petrecut în orașul în care m-am născut, din care nu-mi mai amintesc nimic, a fost un an infernal pentru mama, bunici și restul familiei — o familie burgheză, conservatoare — care împărțeau cu fiica rușinea de a fi o soție abandonată și acum mama unui copil fără tată. Pentru societatea din Arequipa, meschină și plină de prejudecăți, cele întâmplare mamei reprezentau o sursă neconținută de bârfe. Mama nu ieșea din casă decât pentru a merge la biserică, dedicându-se împreună cu bunica și cu Mamaé noului născut și făcând din el copilul cel mai răsfățat din casă.

Un an mai târziu, bunicul a semnat un contract pe zece ani cu familia Said prin care se angaja să lucreze pământul pe care aceasta tocmai îl dobândise în Bolivia, lângă Santa Cruz — ferma de la Saipina — pentru a introduce cultivarea bumbacului, pe care îl semănase cu succes în Camaná. Deși nu s-a comentat niciodată nimic în sensul ăsta, cred că întâmplarea nefericită a fetei sale mai mari și neplăcerea pricinuită de părăsirea mamei și de divorț, l-au făcut pe bunic să accepte acest post plecând cu toată familia din Arequipa unde n-avea să mai revină niciodată. „Pentru mine a fost o mare ușurare să plec într-o altă țară, într-un alt oraș unde să fiu lăsată în pace”, spunea mama despre acea schimbare.

Familia Llosa s-a mutat la Cochabamba, un oraș în care se putea trăi mai bine decât în micuțul și izolatul sătuc Santa Cruz și s-a instalat într-o casă imensă din strada Ladislao Cabrera, unde mi-am petrecut toată copilăria. Mi-o amintesc ca pe un Eden. Avea un vestibul cu tavan înalt și arcuit care crea ecou și un patio unde mă jucam cu verișoarele mele Nancy și Gladys și cu prietenii mei de la școala La Salle ca în fil-

mele cu Tarzan și în serialele pe care le vedeam duminica la matineu, după slujba de la colegiu, la cinematograful Rex. În jurul acestui patio se afla o terasă cu stâlpi, o copertină și niște balansoare în care se odihnea bunicul Pedro când n-avea treabă la fermă, sforăind de ne făcea pe noi copiii să ne prăpădim de râs. Și mai erau două curți interioare, una pardosită, alta cu pământ pe jos, unde se aflau spălătoria, camerele de serviciu și ograda de păsări cu găini și cu o căpriță adusă de la Saipina, pe care bunica a adoptat-o în cele din urmă. Una din primele spaime ale copilăriei a fost această căpriță care, atunci când țășnea din țarcul ei, izbea tot ce-i ieșea în cale, provocând o adevărată zăpăceală prin gospodărie. O perioadă am avut și o papagaliță limbută care îmi imita dese acceese de bătut din picior și țipa ca mine: „Bunicoo, bunicoo!”

Casa era enormă și fiecare avea camera lui. Locuiau acolo bunicii, Mamaé, mama și cu mine, mătușa Laura și unchiul Juan împreună cu fetele lor Nancy și Gladys, unchii Lucho și Jorge, precum și unchiul Pedro, care studia medicina în Chile, dar venea să-și petreacă vacanțele cu noi. În fine, slujnicele și bucătăreasa, care nu erau niciodată mai puțin de trei la număr.

Acolo am fost răsfățat și mi s-a tolerat orice, astfel încât devenisem un mic monstru. Răsfățul se datora faptului că eram primul nepot al bunicilor și al unchilor mei și mai ales pentru că eram băiatul biete Dorita, un copil fără tată. Faptul că nu aveam tată sau mai bine zis că tata se afla în ceruri nu mă tulbura câtuși de puțin; dimpotrivă, această condiție îmi conferea un statut privilegiat, iar lipsa unui tată adevărat a fost compensată prin cei care l-au înlocuit: bunicul și unchii Juan, Lucho, Jorge și Pedro.

Năzdrăvăniile mele au determinat-o pe mama să mă înscrie la colegiul La Salle de la cinci ani, cu un an înainte de vreme. Am învățat curând să citesc în clasa fratelui Justinian și faptul acesta, cel mai important din câte mi se întâmplaseră în viață până în acea după-amiază de pe pasajul Eguiguren, m-a mai potolit nițel. Și asta pentru că lectura din *Billikens*, *Peneca** și tot felul de povești și cărți de aventuri a

* Reviste pentru copii. *Peneca* înseamnă puștan, copil în Peru.

CUPRINS

Acel domn care era tatăl meu	9
Piața San Martín	33
Lima cea oribilă	53
Frontul democratic	83
Cadetul destinului	105
Religie, alegeri municipale și posteroare	128
Ziaristică și viață boemă	145
Mișcarea pentru Libertate	160
Unchiul Lucho	188
Viață publică	213
Tovarășul Alberto	238
Intriganți și dragoni	264
Micul Sartre cel viteaz	281
Intelectualul de doi bani	313
Mătușa Julia	331
Marea schimbare	359
Pasărea mitră	390
Războiul murdar	416
Voiajul la Paris	464
Punct final	485
Înceiere	541